

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

УДК 336.226.11

А. А. Славкова,
старший викладач кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБИСТИЙ ПРИБУТКОВИЙ ПОДАТОК У КОНТЕКСТІ КРИЗОВИХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню проблем функціонування особистого прибуткового податку в сучасних національних умовах. Розглядаються базові передумови щодо розробки ефективної моделі особистого прибуткового податку. Визначається позиція справедливості в системі розподілу суспільних доходів через механізм особистого прибуткового оподаткування. Аналізується функціональний потенціал особистого прибуткового податку у кризових умовах. Досліджується специфіка особистого прибуткового оподаткування в умовах комплексної фінансової, економічної, соціальної та виробничої кризи. Показано індикатор ефективності особистого прибуткового податку крізь призму фіскальної та споживчої платоспроможності доходів громадян. Розкрито особливості заробітної плати як основної складової доходів у більшій частини населення як об'єкта фіскального адміністрування. Відображено окремі позиції в практиці особистого прибуткового оподаткування у зарубіжних країнах. Внесено пропозиції щодо удосконалення механізму фіскального адміністрування особистого прибуткового податку в сучасних умовах.

Ключові слова: особистий прибутковий податок, доходи громадян, заробітна плата, функції особистого прибуткового оподаткування, податкова справедливість, ефективність податку, платоспроможність в оподаткуванні, неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Статья посвящена исследованию проблем функционирования личного подоходного налога в современных национальных условиях. Рассматриваются базовые предпосылки относительно разработки эффективной модели личного подоходного налога. Определяется позиция справедливости в системе распределения общественных доходов через механизм личного подоходного налогообложения. Анализируется функциональный потенциал личного подоходного налога в кризисных условиях. Исследуется специфика личного подоходного налогообложения в условиях финансового, экономического, социального и производственного кризиса. Показан индикатор эффективности личного подоходного налога сквозь призму фискальной

и потребительской платежеспособности доходов граждан. Раскрыто особенности заработной платы как основной составляющей доходов большей части населения как объекта фискального администрирования. Отображены отдельные позиции в практике личного подоходного налогообложения в зарубежных странах. Внесены предложения относительно усовершенствования механизма фискального администрирования личного подоходного налога в современных условиях.

Ключевые слова: личный подоходный налог, доходы граждан, заработная плата, функции личного подоходного налогообложения, налоговая справедливость, эффективность налога, платежеспособность в налогообложении, необлагаемый минимум доходов граждан.

To the investigation of personal income tax' function problems in the modern national terms the article is devoted. Basic suppositions regarding elaboration of personal income tax effective model are considered. The position of justice in the system of public revenues' distribution through the mechanism of personal income taxation is designated. The functional potential of the personal income tax in the crisis terms is analyzed. The specification of personal income taxation in the terms of complex finance, economic, social and production crisis is investigated. An indicator of efficiency of the personal income tax through a prism of fiscal and consumption solvency of citizens' revenues is shown. The particularities of wage as a main component of revenues for population majority as an object of fiscal administration are disclosed. A certain positions of the practice of the personal income taxation in foreign countries are reflected. Some proposals with regards for improvement of the fiscal administration mechanism of the personal income tax in the current conditions are made.

Key words: personal income tax, revenues of citizens, wages, functions of personal income taxation, tax justice, efficiency of tax, solvency in taxation, non-taxable minimum of citizens' revenues.

Актуальність теми дослідження. Ринок і ринкові умови господарювання об'єктивно обумовлюють адекватний характер суспільних інститутів, їх адаптивність та функціональність. Ринковий механізм безпосередньо справляє вплив на динаміку суспільного розвитку з одного боку, а з іншого — процес суспільного зростання регулюється державними засобами регулювання й важелями управління. Сучасний суспільний розвиток відбувається, зокрема, під впливом податкового чинника, як властивого державі інструменту реалізації перерозподільних відносин з метою забезпечення соціальної гармонії та визначення засад для економічного зростання.

Україна на сьогоднішній день офіційно вважається хоча й не розвинутою, але все ж таки країною з ринковою економікою. Така подія вперше настала на самміті Ради Європи в грудні 2005 р.

У цілому, це означає про впровадження державою ефективних у ринкових умовах та суспільно адекватних механізмів управління процесами соціально-економічного зростання — фіскальних важелів і з допомогою, насамперед, податків. Будь-які соціальні ефекти є логічним наслідком економічних ініціатив, а податки у своєму фіскальному відображенні є найбільш значимою зв'язковою ланкою соціальної сфери та економічного середовища, трансформуючи їх у єдине ціле.

Володіння вказаним статусом є не тільки притаманною ознакою для суто ринкової, але й ще більшою мірою виступає почесним титулом сучасного зразка соціально-ринкової економічно розвинутої держави. Однак, це ще не показник відповідності навіть найменшим сучасним стандартам суспільного життя. Візуальна формалізація та реальність — кардинально протилежні характеристики. Неодозначною є, у свою чергу, і відповідь на питання, чи це заслужений титул, чи подарована милість. Індикатор співставлення державних податків та соціально-економічного потенціалу суспільства виступає достатнім та повноцінним вимірником ринкової економіки соціальної зорієнтованості. Найбільшою мірою це проявляється в найактуальнішій частині — механізмі оподаткування доходів громадян.

Постановка проблеми. Особистий прибутковий податок у загальній структурі податкової системи держави займає чільну позицію. У достатній мірі аргументації можливо стверджувати, що саме персоніфікований податок на доходи громадян — центральна проблема в сукупному обсязі питань податкової політики держави. Жодне інше питання у сфері оподаткування не викликає стільки уваги як особистий прибутковий податок. Масштабний функціональний характер його реалізації є свідченням цьому: (1) будь-який інший податок не відмічається такою імпровізантністю, як особистий прибутковий податок; (2) жодний інший податок не викликає настільки потужного соціального ефекту; (3) висока фіскальна позиція у бюджетних доходах держави оправдовує свій первинний органічний генезис.

Виходячи з фіскальності особистого прибуткового податку, Р. Гордон та В. Лі зазначають, що він відіграє другорядну (допоміжну) роль [14, с. 855]. Хоча, його частка у податкових доходах бюджету держави є досить вагомою, займаючи як правило 2—3 позицію після податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств. Водночас, ніякий інший податок не відмічається такою різноманітністю елементів фіскального адміністрування, зокрема, пілг та ставок, як особистий прибутковий податок.

У загальному вираженні можна надати такі основні характерні ознаки щодо особистого прибуткового податку:

- в сучасному ринково-економічному світі немає (й ніколи не було) «ідеальних» моделей особистого прибуткового податку; натомість, існують максимально можливі оптимальні їх варіанти;

- відсутні стабільні механізми фіскального адміністрування особистого прибуткового податку: мінливість та специфіка соціально-економічних умов обумовлюють їх безперервну мобільність у динаміці;

- відсутність у світі будь-яких хоча б двох однакових моделей особистого прибуткового податку: мають місце лише фундаментальні засади їх побудови. Відтак, схематична схожість їх функціонування є тільки свідченням використання базових підвалин оподаткування на основі відносної стереотипності, відхиляючи саму обставину безкомпромісного дублікату, що підтверджує факт множинної варіативності у фіскальних моделях особистого прибуткового оподаткування.

В силу цих попередніх формулювань, слід констатувати, що кожна модель особистого прибуткового податку є специфічною, а її оригінальність диктується конкретними обставинами соціально-економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податки — один з найбільш вагомих чинників, що справляють вплив на суспільну життєдіяльність. В. П. Кодацький відмічає, що «соціально-економічний розвиток, рівень життя населення багато в чому залежать від податкової системи держави. Недосконалість податкової системи може здійснювати негативний вплив на економіку, розвиток кризових ситуацій у суспільстві» [4, с. 33].

Адекватність податкових взаємовідносин держави і суспільства залежить від стану соціально-економічної системи в країні. Позиція стабільності соціальної й економічної сфер — передумова ефективності оподаткування. В цьому контексті потрібно виділяти країни з ринково розвинутою та ринково транзитивною економікою, які відображають передумови ефективності оподаткування. У джерелах відмічається, що в економічно розвинутих країнах оподаткування є стабільним, обґрунтованим на макрорівні з оптимальним рівнем податкового навантаження. Стійка система, сформована з розвинутої держави та ринкової економіки, зорієнтована на самофункціонування й «самозбереження». Для країн з новоринковою економікою ситуація обернена: нестабільність макрорівня та високо динамічні зміни у сфері оподаткування, що неоднозначно відображає мету розвитку системи, а головна ціль характеру її функціонування — перехід в іншу систему [3, с. 32].

Особистий прибутковий податок у ринково розвинутому економічному світі завжди перебуває в стані реформ, що забезпечує йому найбільший рівень оптимальності. «Для кожного періоду часу існує відповідна оптимальна структура податкової системи, яка найефективніше впливає на дохідну частину бюджету, що пов'язано з циклічністю економіки» [13, с. 3].

Адекватне визначення податкової бази (об'єкта оподаткування) у контексті фіскального адміністрування — запорука ефективності оподаткування [12, с. 22]. Вказане забезпечує ефективність податків у всіх своїх проявах: фіскальній достатності, економічній раціональності й соціальній значимості. Це дозволяє повноцінно реалізувати потенційну функціональність особистого прибуткового податку. Держава мобілізує «необхідні для свого функціонування кошти залежно від сумарної платоспроможності платників» [1, с. 38]. Таким чином, доходи громадян — первинний елемент особистого прибуткового податку, що забезпечує його комплексну суспільну прийнятність. На його основі формуються всі інші елементи механізму фіскального адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Ще на рубежі 1980—1990-х рр. в Україні гостро постало питання мінімального рівня достатку в суспільстві крізь призму фіскального розподілу доходів населення. Ситуація набула нових кількісних та якісних характеристик: (1) ринкові умови господарювання, кардинально протилежні попереднім; (2) комплексна соціально-виробнича й фінансово-економічна криза; (3) категоричність ринково-економічних перетворень. Тривалий час у таких обставинах функціонувала доволі жорстка прогресивна модель особистого прибуткового оподаткування, яка виявилась суспільно непридатною й неефективною за всіма критеріями оцінювання. Насамперед, це обумовлювалось низьким рівнем доходів громадян за кризових умов. Відносна стабілізація на межі 2000-х рр. також не посприяла зростанню доходів та поліпшенню благоустрою населення, що не відшукало ефективності також і в механізмі особистого прибуткового оподаткування.

Можливо, це й парадоксально, але ситуація повторюється зраз, після двадцятирічних ринкових трансформацій з відмінністю в більш жорстких умовах життєдіяльності суспільства. Рівень доходів громадян залишився доволі низьким, а чергова фінансово-економічна криза в умовах сильної інфляції не задовольняє критерії ефективності в особистому прибутковому оподаткуванні у контексті фіскального перерозподілу суспільних доходів. Цьому вже не може посприяти навіть запроваджена з

початку 2004 р. пропорційна модель податку з доходів фізичних осіб [5, с. 122–123]. Гіпотетично, пропорційний особистий прибутковий податок передбачав вирішення багатьох складних завдань розвитку суспільства [11]. Можна припустити, що на перших порах саме так і було. В сучасних умовах рівень доходів населення та розподіл через механізм особистого прибуткового оподаткування вже не є настільки ефективним, як раніше. Більше того, кожна модель особистого прибуткового податку — пропорційна та прогресивна — особлива та має властиві тільки їй позитивні й негативні характеристики [8].

Особистий прибутковий податок справляється з доходів тих громадян, які становлять економічну активну зайняту частину населення в суспільстві. Для більшості громадян це заробітна плата, яка є об'єктом фіскального розподілу. Низький рівень заробітної плати «приводить до зниження кваліфікації зайнятих у відтворенні людського потенціалу» [2, с. 50]. Натомість, висока заробітна плата «формує необхідні економічні ефекти» та «вигідна всім підприємцям і всьому суспільству» [9, с. 52].

Повноцінний функціональний прояв особистого прибуткового податку можливий тільки при високих доходах громадян, що забезпечить як достатній обсяг його фіскальних надходжень до бюджету держави (при цьому, не завжди при високих податкових ставках), так і з допомогою інших елементів з'явиться можливість ефективно виконувати економічну впливовість (регулятивно-стимулюючу з метою управління соціально-економічними процесами).

Насамперед, здійснюються порівняння двох основних показників — мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму [7, с. 41—42; 10, с. 109—111]. Проведений аналіз демонструє співвідношення цих показників та підтверджує очевидний факт нераціональності чинного механізму фіскального адміністрування особистого прибуткового податку у світлі ефективності й справедливості оподаткування. Значною мірою це спотворюється практикою використання податкової соціальної пільги. Подібна ситуація в принципі є неприпустимою, щоби мінімальна заробітна плата була меншою за прожитковий мінімум. Загальна схема визначення міри податкового навантаження на доходи громадян повинна відбуватися наступним чином (рис. 1). Вказана алгоритмічна залежність засвідчує позиції відповідності особистого прибуткового податку параметрам оцінки справедливості й ефективності у фіскальній практиці.

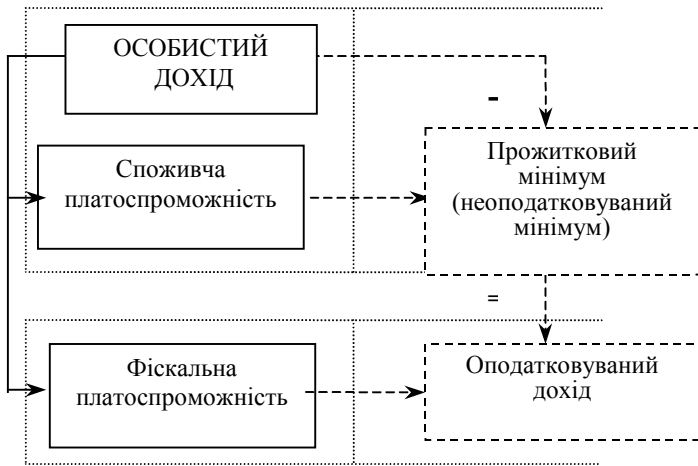

Рис. 1. Складові доходів громадян у контексті визначення засад особистого прибуткового оподаткування

Отже, за всю історію фіскальної практики в Україні простежується зниження фіскальної ефективності особистого прибуткового податку в умовах низьких доходів громадян за істотних інфляційних впливів — як при прогресивній, так і пропорційній системах оподаткування. Додаючи до цього потужний чинник безробіття, ситуація взагалі виглядає катастрофічною.

Аналізуючи двадцятирічну еволюцію системи особистого прибуткового оподаткування в Україні необхідно зазначити наступне. По-перше, досі не впроваджено такий елемент, як неоподатковуваний мінімум доходів громадян. По-друге, на відміну від ринково розвинутих країн не запроваджена політика високих доходів населення як програма суспільного зростання. По-третє, за таких умов у поточній ситуації неефективно постане як пропорційна, так й тим більше прогресивна модель особистого прибуткового оподаткування. Можливості виправлення кризового стану вбачаються у здійсненні істотних реформ у напрямі модернізації інституту особистого прибуткового податку.

Особливу увагу викликають окремі позиції в зарубіжних системах особистого прибуткового оподаткування, які можуть бути запозичені й ефективно реалізовані у фіскальній практиці України. Насамперед, привертає зацікавленість у впровадженні податкових режимів для категорій громадян з високими доходами. Зокрема, у Словенії принаймні на 2009–2010 рр.

введено податки на доходи топ-менеджерів на рівні 90 % у компаніях, які отримують державну допомогу. Така ставка податку залишатиметься до тих пір, доки ці підприємства не припинять практику отримання фінансової допомоги від держави. Нові правила оподаткування доходів громадян охоплюють собою близько трьох тисяч компаній. Доходи топ-менеджерів оподатковуються за ставкою 41 %, якщо вони не перевищують 12,5 тис. євро; при перевищенні цієї величини запроваджується додатковий податок на рівні 49 %, що в остаточному підсумку складає ставку особистого прибуткового податку в 90 %. Такий же податок накладається на всі різновиди преміальних для осіб керівного складу цих компаній, якщо їх сукупний річний розмір перевищує 25 тис. євро. Аналогічна практика введена також й у США в 2009 р.: всі преміальні топ-менеджерів оподатковуються за ставкою 90 % [15]. Адже важливо, що більшість громадян не отримує такі високі доходи, а бюджет держави потребує додаткової мобілізації коштів.

Таким чином, враховуючи сучасні тенденції в розвитку національної економіки, необхідним є здійснення кардинальних реформ у державній політиці доходів та політиці особистого прибуткового оподаткування.

Висновки проведеного дослідження набувають таких положень та пропозицій рекомендаційного характеру в контексті комплексно проведених теоретико-практичних досліджень функціональних властивостей особистого прибуткового податку:

- необхідним є впровадження неоподаткованого мінімуму — в зарубіжних країнах це постійно діюча, чітко визначене фіксована величина грошового доходу, яка підлягає процедурі фіскального адміністрування [6, с. 166—168]. Величина цього показника не повинна бути меншою за прожитковий мінімум та має бути адекватною реальним суспільним запитам громадян;

- потребує виправлення деформована ситуація в системі державних соціальних стандартів (європейський стандарт мінімальної заробітної плати — 2,5 прожиткових мінімумів);

- вимагає реального втілення політика високих доходів для основної маси суспільства — економічно активного зайнятого населення, що потребує у свою чергу й політики щодо посилення зайнятості. Адже нові робочі місця з високою оплатою праці — це високі фіскальні находження до бюджету держави у вигляді особистого прибуткового податку;

- доцільно запровадити практику оподаткування високих доходів для державних службовців, керівників (топ-менеджерів)

державних чи приватних бізнес-структур, інших громадян, які одержують високі (чи навіть надвисокі) доходи.

Література

1. *Андрущенко В. Л.* Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування / В. Л. Андрущенко, Ляшенко Ю. І. // *Фінанси України*. — 2005. — № 1. — С. 36—43.
2. *Кадо姆цева С.* Социальная политика и население / С. Кадо姆цева // *Экономист*. — 2006. — № 7. — С. 48—58.
3. *Князева О. В.* Особенности налогового администрирования в государстве с переходной экономикой / О. В. Князева, Н. В. Пономарева // *Финансы*. — 2006. — № 6. — С. 31—36.
4. *Кодацкий В. П.* Совершенствование налоговой системы Украины / В. П. Кодацкий // *Економіка. Фінанси. Право*. — 2006. — № 1. — С. 33—36.
5. *Свердан М. М.* Податкова складова бюджетних доходів держави / М. М. Свердан, А. А. Славкова // *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць*. Вип. 1 (14): *Економічні науки*. — Чернівці: БДФА, 2009. — С. 113—131.
6. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. та ін. — К.: НДФІ, 2006. — 320 с.
7. *Скрипник А.* Ожидаемые последствия перехода к плоской шкале налогообложения доходов граждан Украины / А. Скрипник, В. Беляев // *Экономист*. — 2003. — № 10. — С. 40—43.
8. *Славкова А. А.* Дилема вибору — прогресивне чи пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб / А. А. Славкова // *Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць*. — Вип. 3 / Відп. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 116—122.
9. *Смирнов В.* Инфляция и трудовые доходы / В. Смирнов, Т. Лукьянчикова // *Экономист*. — 2007. — № 2. — С. 48—54.
10. *Соколик М. П.* Короткостроковий прогноз надходжень із прибуткового податку громадян в Україні / М. П. Соколик, М. П. Півень // *Економіка і прогнозування*. — 2006. — № 4. — С. 108—122.
11. *Тропіна В. Б.* Податок із доходів фізичних осіб: новий закон — нові питання / В. Б. Тропіна // *Фінанси України*. — 2004. — № 4. — С. 63—68.
12. *Фролова Н.* Оподаткування доходів від праці та від капіталу в Україні / Н. Фролова // *Економіка України*. — 2006. — № 12. — С. 21—28.
13. *Чугунов І. Я.* Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / І. Я. Чугунов, А. Б. Ігнатенко // *Фінанси України*. — 2006. — № 4. — С. 3—14.

14. Gordon R. H. Tax Structure in Developing Countries: Many Puzzles and a Possible Explanation / R.H. Gordon, W. Li // Journal of Public Economics. — 2009. — Vol. 93. — № 7–8. — P. 855–866.

15. <http://korrespondent.net>

Статтю подано до редакції 05.10.09 р.

УДК 336.02:330.341.1

Є. А. Фукс,
аспірант кафедри макроекономіки
та державного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розкрито основні джерела фінансування інноваційної діяльності, проаналізовано їх диспропорції та запропоновано заходи щодо їх подолання з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, джерела фінансування інноваційної діяльності, бюджетне фінансування, власні кошти підприємств, кошти іноземних інвесторів, наукова сфера, інноваційна інфраструктура, технологічні парки.

В статье раскрыты основные источники финансирования инновационной деятельности, проанализированы их диспропорции и предложены мероприятия по их преодолению с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, источники финансирования инновационной деятельности, бюджетное финансирование, собственные средства предприятий, средства иностранных инвесторов, научная сфера, инновационная инфраструктура, технологические парки.

This research shows the main sources of financing innovative activities, it also analyses their disproportion and suggests a new ways of their overcoming taking into account global experience.

Key words: innovation, innovative activity, sources of financing innovative activity, budget financing, private funds of the enterprise, funds of the foreign investments, scientific sphere, innovative structure, technology parks.